

Recenzió

Identitás és stratégia

Az *Identitás és stratégia* Garaczi Imre termékeny életművének legutóbbi darabja, egy olyan tanulmánygyűjtemény, amelyben az olvasó tizenkét, önmagában is egységet alkotó művel találkozhat. A mű tartalmának és témájának, stílusának és formai kivitelezésének valamint visszatérő alapgondolatainak bemutatása előtt kitérnék a mű keletkezésének lehetséges okára illetve az író eddigi munkásságára.

Garaczi Imre foglalkozását tekintve habilitált egyetemi docens, történész és filozófus, aki számos tudományos szervezet, köztük a Magyar Filozófiai Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Köztestületének tagja, valamint több szakmai szervezet kutatója, mint például a budapesti Stratégiakutató Intézet vagy a fürstenfeldi Interkulturális Tanulmányok Központja. Mindezek mellett szerkesztői és kiadói tevékenységgel is foglalkozik: a *Pro Philosophia Füzetek* és a *Mediterrán Világ* folyóiratok alapító szerkesztője és kiadója, az *Arcafolióirat.hu* szerkesztője, a *Veszprémi Humán Tudományokért Kiadó* vezetője valamint a *Gazdaságetika.hu* alapító főszerkesztője és kiadója. A magyarországi gazdaságetika alapító atyjának is tekintik. 2009-ben *Pro Universitate Pannonica (Vesprimiensi)* kitüntetést kapott.

Legfőbb kutatási témái közé a modernitás politikai filozófiai, gazdaságetikai-, nemzetstratégiai- és geopolitikai,

valamint kultúra- és civilizációs elméletek sorolhatók, emellett euroatlanti demokrácia- és hatalomelméletekkel, Kelet-Közép-Európa 19-20. századi történetével és modern etikai rendszerekkel is foglalkozik. Ezekben a témákban kutatásának eredményeit számos publikációban tette közzé, ide tartozik a *Modernitás és morálbölcselet* (2002), *Korszellem és műalkotás* (2004), *Ész és sors* (2005), *A nemzettel Európában* (2006), *Önérdék és önzetlenség* (2007), *Időlet és Halálpillanat* (2008). Az *Identitás és stratégia* ennek a publikációsorozatnak a legújabb darabja, amely 2008 és 2011 között született tanulmányokat gyűjt össze.

A könyvben szereplő tizenkét tanulmány olyan témákkal foglalkozik, melyekkel az író fel kívánja hívni a figyelmet a modern kori ember gondolkodásmódjára és a modern világ geopolitikai kérdéseire és problémáira azért, hogy kísérletet tegyen az olvasók gondolkodásmódjának megváltoztatására. Garaczi Imre szerint ugyanis a világ sorsa nem megnyugtató. Az utóbbi évtizedekben a fogyasztói tömegtársadalom kialakulásával és a globalizációval párhuzamosan egyrészt túlságosan a külsőségek kerültek az emberi értékrend középpontjába, másrészt olyan nemzetközi gazdasági szereplők jelentek meg, melyek képesek nemzetek felett is hatalmat gyakorolni. A globalizáció a nemzetközi kereskedelem élénkülésével jólétet és kényelmet

hozott a mindennapi emberek világába. Ugyanakkor nem vették észre, hogy a külsőségek váltak dominánssá, ami mellett „az emberi léleknek a lényege, az emberi psziché, kreáció háttérben marad, és így tulajdonképpen olyan tömegvilág alakult ki, ahol a fogyasztói hatalmak teljes mértékben tömegpszichológiai eszközökkel kordában tartják az egyes, immáron erejüktől megfosztott nemzeteket, és tulajdonképpen nagyon-nagy érdek fűződik a válság fenntartásához. Ne felejtsük el, hogy a válság az egy nagyon szűk csoportnak a világon nagyon kellemes és nagyon jó, tehát kifizetődő a válság, a tömegeknek nem” (a Fűred Televízió interjúja Garaczi Imrével, 2010.10.06., 1055. adás). A külsőségeket preferáló világban a kormányok és a nemzetközi szervezetek gazdasági eszközökkel kísérik meg a problémák megoldását, mellyel csak kitolják ezen problémák megszüntetését. Garaczi Imre szerint azonban ennél „sokkal nagyobb változtatásokra van szükség, [...] a szellemi környezetet, az embereknek a lelkeségét kell megváltoztatni” (a Fűred Televízió interjúja Garaczi Imrével, 2010.10.06., 1055. adás). A következő években tehát soha nem látott válság vár ránk, ez a helyzet pedig csak akkor változtatható meg, ha az emberek gondolkodásmódjában történik gyökeres változás. Ilyen változtatásra tesznek kísérletet a könyvben szereplő tanulmányok üzenetei.

A mű tizenkét tanulmánya négy nagyobb szerkezeti egységre osztható. Valójában mindegyik tanulmány önálló egészet alkot, melyek filozófiához és

geopolitikához kapcsolódó kérdéskörök különböző témáit tárják fel. Az első rész első tanulmányból megtudhatjuk, hogy az emberi és társadalmi motivációk és indítékok háttérben a szenvedély, az érdek valamint ezek egymáshoz való viszonya állnak, illetve azt is, hogy ez a viszony az évszázadok alatt milyen változáson ment keresztül. Az első részben az író nehezményezi, hogy az érdek és a szenvedély viszonylatában modern korunkra a materiális érdekek, s ebből kifolyólag a haszonelvű szemlélet kerültek előtérbe, valamint azt, hogy a gazdaság került a társadalmi viszonyok középpontjába, ahol a pénz és a minőségi értékek, azaz szellemi javak egymással szembe kerültek, ami az embereket válaszut elé állítja. Így tragikus jövő várhat ránk, ha nem leszünk képesek az érdek és szenvedély egyensúlyának megtalálására.

A második tanulmány Bibó történetfilozófiájának lényegét mutatja be, azt, hogy hogyan lehet a kereszténységet, a liberalizmust és a szocializmust összeegyeztetni. Bibó „élete során mindvégig bízott abban, hogy az egyes uralmi típusokat humanitárius alapon meg lehet szabadítani a félelemtől, az agresszivitástól és az autark hatalmi intézményektől” (43. old.). Bibó filozófiáját azért fontos ismerni, mert hatása napjainkban is jelen van, hiszen a ma létező legtöbb párt ideológiájuk kialakításakor merített Bibó István filozófiájából.

Az *Időstratégia és térmorfológia* címet viselő tanulmány az idő és a tér, és ezekhez kapcsolódó fogalmak bonyolult filozófiai kérdéseit boncolgatja, illetve

azt, hogy milyen szerepet játszanak ezek az elemek az egyén optimális döntéseinek rendszerében. A tanulmány fontos megállapításai közé tartozik, hogy a tér nem más, mint az idő megjeleníthetőségének kiterjedése, az idő mibenlétét azonban csak az ember időfelfogásával összefüggésben lehet vizsgálni. Az ember és az idő viszonyában fontos szerepet játszik az emlékezet, az élmény, a vizuális nevelés, a képalkotás, a visszaemlékezés, továbbá a memória és a térfelfogás, mivel ez utóbbi kettő segítenek hozzá a szubjektív realitáshoz. Az idő folyamán megélt történések emléképe és az általa bennünk élő élmények „nyitnak ablakot a világra, [...] a vizuális kultúra bármely területének meghatározó alapja” (70. old.) ez, és nagyban meghatározzák döntéseinket.

Az első rész negyedik és egyben utolsó tanulmánya a kockázat-társadalom problémáit mutatja be. Ezen társadalmakra jellemzője, hogy a 19. századi gyakorlat helyett a természetet a társadalom szerves alkotóelemének tekintik. A kockázat-társadalom vizsgálatakor Garaczi Imre Ulrich Beckhez nyúl vissza, aki szerint az individualizáció olyan társadalmi változásokat indított meg az euroatlanti civilizációban, melyek teljesen megváltoztatják annak hagyományos szerkezetét és értékrendszerét. Az individualizációval a társadalmi kapcsolatok elveszítik jelentőségüket vagy teljesen felszakadnak, az értékrend középpontjába a belső értékek fontosságával szemben a külsőségek, a materiális értékek kerülnek. Mindezek mellett a globalizációval párhuzamosan a koc-

kázati tényezők globalizációja is zajlik, ami egy új típusú felelősséget követel. A politika fogalma megváltozik, hiszen „a szűkebb magánélet tereire is kiterjed” (84. old.), ugyanakkor a politikai szereplők cselekvési lehetőségeit rontja, hogy a hatalom átkerül a gazdasági élet szereplőinek kezébe. Az ezredfordulóra ugyanis a multinacionális vállalatok olyan vagyont és vele együtt hatalmat halmoztak fel a nemzetközi spekulációs tevékenységüknek köszönhetően, hogy „aláássák és hiteltelenítik a képviseleti demokrácia lehetőségeit” (85. old.). Az író sorra veszi az államok lehetőségeit, melyek akár „erkölcsi károkat” is okozhatnak az egyének számára. Garaczi Imre a 2008-as válság kockázat-társadalomra gyakorolt egyes hatásainak ismertetésével zárja az első részt.

A második rész első tanulmánya a magyarságtudomány lényegével, elméleteivel és kutatásaival, a magyar sors tragédiáival foglalkozik, és rámutat arra, hogy nemzeti sorsunk három alapon nyugszik, vagyis a magyar, a kelet-közép európai és európai létünkön, melyeket nem szabad elkülönítenünk egymástól. *A magyar „génuszok” geomorfológiai arculatai* című tanulmány a nemzetfilozófiai témáján belül Hamvas Béla tájfilozófiájával foglalkozik, pontosabban a kárpát-medencei tájegységek és az ott élő emberek kapcsolatának és kölcsönhatásának jellemzésével. Hamvas Béla öt tájegységet különböztetett meg: a délnyugati, a nyugati, az északi, az alföldi és az erdélyi tájegységeket. Ezek bemutatásával Garaczi Imre arra kíván rávilágítani, hogy a természeti

környezet és az ember kölcsönhatásban vannak egymással: a táj hat az emberre és annak gondolkodására, ugyanakkor az ember belakja környezetét és formálja azt.

A harmadik rész első tanulmánya a feminista mozgalmak történeti áttekintése mellett azok társadalmi eredményeit is bemutatja, vagyis azt, hogy hogyan alakult át a férfidominanciájú patriarchális társadalmi rend mára egy egyenlőségen és társadalmi munkamegosztáson alapuló rendszerré, melyre a „kulturális szerepek kölcsönös harmóniája” (137. old.) jellemző. Az *ÉN és a Másik* című tanulmány a társadalmi stratégiák lévinasi metaelméletével foglalkozik, melyben a háború és a morál szembeállítás mellett Lévinas morálfilozófiai eszmefuttatásával, elementáris etikájával és időszemléletével ismerkedhetünk meg. Lévinas munkásságának középontjában a nyelv szerepe, az egyén és a világ közötti kapocs fontossága állt. Szintén a harmadik részhez tartozik Miguel Ángel Asturias regényíró műveinek bemutatása, melyen keresztül Garaczi Imre a guatemalai emberek kulturális identitásának különlegességeivel ismereti meg az olvasókat. A latin amerikai regényirodalmat mágikus realizmussal lehet legjobban jellemezni, amely valóságos eszközökkel jeleníti meg természetfölötti jelenségeket. A latin-amerikai művek írói az euroatlanti civilizáció tagjaihoz képest máshogy gazdálkodnak az idővel, a cselekmények teljesen kusza időisége azonban nem teszi követhetlenné a műveket, inkább mágikussá varázsolják. Emellett gyakran élnek igen

összetett szimbólumok és metaforák használatával, melyek az ősi hiedelemvilágból is származnak. Asturias regényei jól mutatják, hogy a természeti környezetnek milyen fontos hatása van az ember identitásának és gondolkodásmódjának kialakulásában.

Végül a negyedik rész geopolitikai kérdésekkel foglalkozik, pontosabban a zarándoklatok geopolitikai és identitásképző szerepével, vagyis azzal, hogy milyen vallási, kulturális, gazdasági és politikai jelentősége volt és van a zarándoklatoknak; II. Fülöp uralkodásának jelentőségével, melynek hatásai napjainkig érezteti hatását. A II. Fülöp hatalmi-stratégiai elveivel foglalkozó tanulmány fontos megállapítása, hogy napjainkra a dinasztikus érdekek, és az ezen alapuló diplomácia egyre jobban veszít jelentőségéből. Ehhez a részhez tartozik *Jézus „hadserege” és a teokratikus „köztársaság”* című tanulmány is, amiben az író a jezsuita rend paraguayi működését tanulmányozza.

Garaczi Imre széleskörűen használja fel a már létező hazai és nemzetközi irodalmat, és gyakran idéz ezen irodalmak alkotóitól. Egyes tanulmányaiban kifejezetten egy-egy szerző munkáját vagy gondolkodásmódját elemzi és értelmezi. Míg az első tanulmányban főként Pierre Bordieu, Alasdair MacIntyre és Georg Simmel egyes gondolatait elemzi és értelmezi az író, addig a második tanulmány Bibó István *Az európai társadalomfejlődés értelme* című munkájának geostratégiai szempontjából fontos gondolatait teszi közzé. A harmadik tanulmány főként Szent Ágoston és Eugen

Fink munkásságából merít, a kockázati-társadalom vizsgálatok Garaczi Imre Ulrich Beckhez nyúl vissza, aki először állította vizsgálatának központjába a kockázat-társadalmat. A második nagyobb egység tanulmányainak alcímei is mutatják, hogy ezek a művek Németh László nemzetpolitikai, illetve Hamvas Béla tájfilozófiája gondolatait foglalják össze. A feminizmusról szóló tanulmány a feminista mozgalmak történetét és különböző irányzatait mutatja be, ahol a szerző igen változatos bibliográfiát használ. A harmadik rész második tanulmánya Lévinas metaelméletét mutatja be, melyhez főként Lévinas *Teljesség és Végtelen* című művét használta fel. Ezen rész harmadik tanulmánya Miguel Ángel Asturias regényművészetének bemutatása során idéz sokat a szerzőtől. A negyedik rész irodalom-felhasználása is változatos képet mutat. Míg a zarándokutak és azok szerepének bemutatásához főként Norman Davies *Európa története* és Germanius Gyula *Allah akban* című műveit használja fel, a másik két tanulmány igen széleskörű irodalom-felhasználásról tanúskodik. A kiváló gondolkodók filozófiájának és egyes műveinek elemzése és értelmezése hozzájárul ezen emberek fontos gondolatainak népszerűsítéséhez és értelmezhetőségéhez.

A könyv filozófiai és geopolitikai tartalmát tekintve olvasása kissé nehézkes, a bonyolult eszme-futtatások megértése figyelmet és koncentrációt igényel. Ezt nem könnyíti meg a sok filozófiai és egyéb szakkifejezés és idegen szó használata sem. Mindezekből kifolyólag a könyvet elsősorban szakértőknek vagy

filozófiában és politikában jártas értelmiségieknek lehet ajánlani. Aki könnyű szellemi kikapcsolódás és szabadidő-elöltés céljából venné kezébe e könyvet, lehet, csalódnia fog. A kötet nem tartalmaz illusztrációt, csupán a könyv borítóján szerepel egy igen találó, *Az új ember születését figyelő geopolitikai gyermek* címet viselő Salvador Dali festmény. Nyomdai kivitelezésének színvonala magas, bár elvétve találni benne néhány kisebb elírást, hibát (például „Guetamala” (163. old.)), valamint néhány olvasóban az is kérdést vethet fel, hogy, ha a kötet írásai 2008 és 2011 között születtek, hogy lehet a kiadás évszáma 2010?

A történész-filozófus Garaczi Imre tanulmányainak visszatérő gondolata épp a történelem és a filozófia metszéspontjában található időről, a modern kor új társadalmi rendjéről illetve a természeti környezet és az emberi gondolkodásmód kölcsönhatásáról való elmélgedések. Az idő történetének kezdőpontját az emberi öntudat megjelenésének időpontjára tehetjük, ennek tudományos vizsgálata azonban csak a 18. századtól alakult ki. Az időhöz való viszony világvallásonként más, a zsidó-keresztény hagyományoknak köszönhető az, hogy mi vertikális típusú, azaz kronologikus időképpzel rendelkezünk. A modern idő „feltalálását” Szent Ágostonnak tulajdoníthatjuk, aki először tekint úgy az időre, mint egy ciklikus folyamatra, amely a jövőtől fut a jelenen keresztül a múltba. Mivel kizárólag a jelen a biztosan létező, ezért „a múlttal való egyetlen élő kapocs az emlékezet” (61. old.). Az emlékezet szoros kapcsolatban áll a képtudattal, az élményekkel,

a felejtéssel és a visszaemlékezéssel, amely összefüggéseket az író részletesen elemzi *Időstratégia és térmorfológia* tanulmányában. A képtudat fontos szerepet játszik az egyén szubjektív valóságának kialakításában, amely vizuális kultúránk alapja. Míg Szent Ágoston kétfajta időt különített el, a külső és belső időt, ez az időről alkotott felfogás a 20. századra kiegészült, köszönhető annak is, hogy a 20. századi gondolkodók elmékedésének központjába került (158. old.). Mára „az emberi lépték alapján működő biológiai időről”, „az idővilág történeti, vagy kronológiai idejéről”, valamint „kozmosz időről” (166-167. old.) beszélhetünk. A táj és az ember kölcsönhatásának vizsgálata szintén több tanulmányban van jelen, Garaczi szerint ugyanis „a táj, a környezet nem pusztán tárgyi-fizikai feltétele az emberi életnek, hanem az ember – szellemileg is „belakva” a környezetét – ott-hont teremt, élhető világot épít, amelyben jól érzi magát, amelybe hazatér, és ez lelki kapocs is, valamint esztétikai kötődés” (117. old.). Mindezek mellett fontos alaptételnek lehet tekinteni az új társadalmi rend megjelenését is, amely a nyugati világ individualizációjával párhuzamosan jelenik meg, és a hagyományos társadalmi kapcsolatok felbomlását, az egyén elszigetelődését, a materiális értékrend elterjedését, „az európai ember számára az illúzióvesztést és a hagyományok varázstanulmányát” (104-105. old.) jelenti. Ebben a rendben a politikai hatalmak háttérbe szorulnak, a nemzeteken átnyúló gazdasági hatalmak kerülnek erőfölénybe. Az állami beavatkozás egy lehetséges válasz az új helyzet kezelésére, ez azon-

ban erkölcsi kérdéseket vet fel: a morális kockázat kérdését. „Az ember azért viselkedik immorálisan, mert a biztosítás, a törvény vagy más hatóság megvédi őt azoktól a károktól, amelyeket viselkedése okozhat?” (88. old.) Az a gazdasági válság, amely napjainkban jelen van, vajon nem „tőzsdei szereplők pénzügyi hazárdjátéka” (88. old.) csupán?

A könyv filozófiai és geopolitikai eszmefuttatásai ilyen és ehhez hasonló számtalan kérdésre világítanak rá, hozzájárulva a modern kori identitás és stratégiai gondolkodás megértéséhez. Emellett a kiváló gondolkodók filozófiájának és egyes műveinek elemzése és értelmezése révén hozzájárul a modern korban is jelentős eszmefuttatások népszerűsítéséhez és érthetőségéhez. A tanulmányok olvasásakor Garaczi Imrének valóban sikerül megragadnia, elgondolkodtatnia az olvasót, és ezáltal sikerül hozzájárulnia az olvasók figyelmének felkeltéséhez, gondolkodásmódjuk megváltoztatásához. A kötethez mindenkinek jó olvasást kívánok!

(*Identitás és stratégia*. Garaczi Imre. Budapest, 2010. Stratégiakutató Intézet, 222 old.)

FELBER ORSOLYA

Felhasznált internetes oldalak:

http://web.adatbank.transindex.ro/pdfdok/web13_15_gal.pdf

[http://www.furedtv.hu/?p=videok&anyagid=2212](http://www.google.com/url?sa=t&rcet=j&q=recenzi%C3%B3&source=web&cd=2&ved=0CCwQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.btk.ppke.hu%2Fuploads%2Ffiles%2F%25C3%259A%2Fmutat%25C3%25B3%2520a%2520recenzi%25C3%25B3hoz.doc&ei=LQ3RTriOBcuewAEgNWXDg&usq=AFQjCNEc-XYPsOPlg-CbGvt2kzcGU-XCtA&sig2=tUhf1lnLUMBm1frmdZnA&cad=rja)